

M.ŞƏHRİYARIN “HEYDƏRBABAYA SALAM” POEMASININ NƏŞR TARİXİNDƏN

Esmira İsmayılova

Lənkəran Dövlət Universiteti, Lənkəran, Azərbaycan

e-mail: esmira.ans@mail.ru

Xülasə. Məqalədə Azərbaycan ədəbiyyatının dünya mədəniyyətinə bəxş etdiyi nadir şəxsiyyətlərdən biri olan Seyid Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın ana dilli ədəbi irsinin ən gözəl incilərindən olan “Heydərbabaya salam” poemasının nəşr tarixindən bəhs olunur. Araşdırma zamanı ayrı-ayrı tədqiqatçıların əsərlərinə istinad edilməklə, müqayisə və paralellər aparılmışdır. Əsas məqsədimiz Şəhriyarın ana dilli yaradıcılığının şah əsəri olan “Heydərbabaya salam” poemasının nəşr tarixləri barədə oxucuya ətraflı məlumat vermək, onların müqayisəli təhlilini aparmaqla oxucunu düzgün istiqamətə yönləndirməkdir.

Açar sözlər: M.Şəhriyar, “Heydərbabaya salam” poeması, nəşr tarixi, ədəbi irs, araşdırma

Giriş

XX əsrin Azərbaycan ədəbiyyatına bəxş etdiyi ən nadir ədəbi simalardan biri olan Məhəmmədhüseyn Şəhriyarı (1906-1988) o taylı, bu taylı soydaşlarımıza sevdiren, dünyaya tanıtdıran ana dilində qələmə aldığı, xəlqilik və realizmin parlaq inikası, ana dilli yaradıcılığının zirvəsi sayılan “Heydərbabaya salam” poemasıdır. M. Şəhriyarın milli şuur, milli oyanış və milli özünüdərkini böyük səmimiyyət və ustalıqla əks etdirildiyi məşhur “Heydərbabaya salam” poeması şairin ana dilində qələmə aldığı ilk sanballı əsəri hesab olunur. Bu poemanın yazılmasına qədər (1952-1953) Şəhriyarın Azərbaycan dilində əsərlər yazması barədə əlimizdə tutarlı məlumat yoxdur. Əgər olmuşsa da, hələ ki, bu əsərləri üzə çıxarmaq mümkün olmamışdır. Bu zamana qədər o, İranda fars dilində “Pərvanənin ruhu” (1929), “Divan” (1929, 1935), “Sədaye-xuda” (1942), “Stalinqrada qəhrəmanları” (1946) kimi kitabları çap etdirmiş, böyük şöhrət qazanmışdır.

Şəhriyarşünasların ümumi fikri belədir ki, ustadın doğma Azərbaycan dilində yazdığı və elmə bəlli olan ilk mükəmməl əsəri “Heydərbabaya salam” poemasıdır. Bu əsəri yazmaqda özünü anası Kövkəb xanıma borclu bilən ustadın fikirlərini onunla bir ömürlük dostluq edən Böyük Nikəndiş “Şəhriyar və Azərbaycan türk dili” əsərində şairin öz dili ilə belə qələmə qalır: “Heydərbaba” azəri dilində (azərbaycanca) yazılmış bir şedevrdir ki, onun meydana gəlməsində özümü bütünlüklə anama minnətdar bilirəm. Elə bil onu anam özü yazıb, yaradıb. Əgər o olmasaydı, “Heydərbaba” olmazdı” [17, s.447].

Birmənalı şəkildə demək olar ki, M.Şəhriyarın ana dilli əsərlərinin nəşri “Heydərbabaya salam” əsəri ilə başlayır. İki hissədən ibarət olan poemanın ilk yetmiş altı

bəndlik hissəsinin yazılması, əsasən, 1950-51-ci illər kimi qəbul olunmuş, bəzi müəlliflər isə əsərin ilk hissəsinin yazılma ili kimi 1952-ci ili məqbul hesab etmişlər [9, s.105].

M.Şəhriyar irsinin ilk tədqiqatçılarından olan professor Qulamhüseyn Beqdelinin qənaətinə görə, “Heydərbabaya salam” əsəri ilk dəfə 1951-ci ildə Təbrizdə çap olunarkən bu nəfis nəşrə müasir İran alimlərindən Mehdi Rövşənzəmir və Əbdüləli Karəng mənalı müqəddimələr yazmış, Şəhriyar özü də ona dərin məzmunlu, yığcam bir başlanğıc vermişdir” [9, s.105, s. 9].

Poemanın ilk hissəsinin birinci dəfə neçənci ildə və harada çap olunması ilə bağlı M.Şəhriyarın ana dilli əsərlərinin çapında danılmaz xidmətləri olan professor Həmid Məmməd zadə yazır: “Otuz altı il bundan əvvəl, 1332-ci ilin isfənd ayında, Novruz qabağı Azərbaycan xalqı öz şairindən ölməz bir hədiyyə aldı. Bu, ustad Şəhriyarın “Heydərbabaya salam” əsəri idi. Həcmcə kiçik, məzmunca dolğun olan bu əsərin nəşri üçün o vaxtkı Təbrizin bütün fərhəngi və poliqrifik gücündən və imkanlarından istifadə olunmuşdu. Xəttini Mirzə Tahir Xoşnəvis yazmışdı. Şəkillərini rəssam Mürtəza Naxçıvani çəkmişdi, qravürlərini Mirzə Əbdülvahab Şəari hazırlamışdı. Hüseynağa Zəfirinin çapxanasında çap olunmuşdu. Həsən Təqvimi çapın bütün vəsaitini hazırlamışdı. Mehdi Pövşənzəmir, Əbdüləli Karəng hər biri ayrılıqda müqəddimə yazmış, Şəhriyarın özü də xülasə şəklində əsərin yaranması haqqında izahat verib onu azərbaycanlılara təqdim etmişdi” [15, s.5]. Bu tarixi miladiyə çevirəndə 1954-cü ilin fevral ayının üçüncü ongünlüyü, mart ayının birinci və ikinci ongünlükləri alınır.

Professor Elman Quliyevin qənaəti belədir ki, “Heydərbabaya salam” poeması ilk dəfə (hicri-şəmsi 1332) 1953-cü ildə Təbrizdə çap olunub. Əsər Həqiqətinin nəşriyyatında əlyazma xətti ilə çap edilmişdir. Poemanı o dövrün gözəl xəttatı hesab olunan Mirzə Tahir Xoşnəvis yazıya almışdır. Maraqlıdır ki, poemaya 50-ci illər İran ədəbiyyatşünaslığının ən tanınmış şəxsiyyətlərindən olan doktor Mehdi Rövşənzəmir və Əbdüləli Karəng gözəl müqəddimə yazmışdır” [9, s.105].

Şəhriyarşünas alim , f.e.d. Esmira Şükürovaya görə “Heydərbabaya salam” 18 dekabr 1953-cü ildə nəşr edilmişdir [20, s. 29].

Türkiyəli araşdırıcı, M.Şəhriyarın ana dilli poeziyasının tədqiqi və təbliğində danılmaz xidmətləri olan Yusif Gədikli müxtəlif mənbələrə əsaslanaraq belə bir fikrə gəlmişdir ki, “Heydərbabaya salam” ilk dəfə 1954-cü ilin mart ayında nəşr olunmuşdur. Bu nəşrin adı “Əz ustad Şəhriyar be ləhcəyi-məhəlleyi-Azərbaycan, be xətti Tahir Xoşnəvis, qravüri Ağayə-Şəari, Çapxaneyi- “Ettelaat”. Təbriz, 1322 (1954) [7, s.116].

Biz H.Məmməd zadənin və Y.Gədiklinin şəxsən M.Şəhriyarla görüşdüyünü, onun əlyazmaları və əsərləri ilə daha dərindən tanış olduğunu düşünərək ən doğru tarix olaraq 1954-cü ili qəbul edirik.

M.Şəhriyarın əsərləri Cənubi Azərbaycan, İran, Türkiyə, Hindistan, Ərəb ölkələri, Amerika, Avropa ölkələri ilə bərabər keçmiş sovetlər birliyində – o cümlədən, Şimali

Azərbaycanda da qəzet və jurnal səhifələrində, kitablarda geniş çap olunmuşdur. Onun Şimali Azərbaycanda çap edilən ilk əsəri fars dilində qələmə aldığı, Cənubi Azərbaycana həsr etdiyi “Azərbaycan” rədifli qəzəlidir. Bu qəzəl şair, tədqiqatçı, tərcüməçi İsmayıl Cəfərpurun tərcüməsində 11 oktyabr 1958-ci il tarixli “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 3-cü səhifəsində verilmişdir [12]. Kitab və dövri mətbuat səhifələrində dönə-dönə dərc edilən “Azərbaycan” rədifli qəzəl sonralar xalq şairi Fikrət Sadıq tərəfindən də tərcümə edilmişdir.

“Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin həmin sayında Həmid Məmmədzadə “Şəhriyar Təbrizi” sərlövhəli məqaləsində M.Şəhriyarın “Heydərbabaya salam”, “Stalinqrاد qəhrəmanları”, “Gecənin əfsanəsi” adlı poemaları və Tehrandə əsərlərinin üçüncü cildinin nəşr olunması, dördüncü cildinin çapa hazırlanması barədə Şimali Azərbaycan oxucularına məlumat vermiş, Qulamhüseyn Beqdeli isə “Azərbaycan” jurnalının 1961-ci il tarixli 10-cu sayında “Vətənpərvər şair” adlı məqaləsində M.Şəhriyarın poetik yaradıcılığında bəhs etmişdir [4, s.180-190].

M.Şəhriyarın “Heydərbabaya salam” poemasının ikinci hissəsini qələmə alması barədə “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 30 iyun 1962-ci il tarixli nömrəsində məlumat verən və əsərdən bir parça nümunə gətirən Q.Beqdeli 1963-cü ildə “Seyid Məhəmmədhusəyn Şəhriyar” adlı kiçik həcmli monoqrafiyasını nəşr etdirir [3]. Ədəbiyyatşünaslığımızda M.Şəhriyara həsr olunan ilk tədqiqat əsəri olan bu araşdırmada şairin həyat və yaradıcılığı, fars dilində yazdığı “Azərbaycan”, “Ey vəzir”, “Yetim uşaq”, “Stalinqrاد qəhrəmanları” adlı əsərləri ilə yanaşı, “Heydərbabaya salam” poemasından da bəhs olunmuşdur.

Akademik Mirzə İbrahimov “Heydərbaba şairi” adlı məqaləsində [8] sənətkarın “Qardaşım oğlu Huşəngə”, “Azərbaycan”, “Bədbəxtlik” əsərlərini nəzərdən keçirməklə bərabər, “Heydərbabaya salam” poemasına da münasibət bildirmiş, onu qiymətli bir sənət abidəsi kimi dəyərləndirmişdir.

“Heydərbabaya salam” poemasının birinci hissəsi bütöv halda 14 dekabr 1963-cü ildə “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində dərc edilmişdir [13]. Q.Beqdeli bir il sonra Tehranın “Ettelaat” qəzetinin 4 iyun 1963-cü il tarixli sayına əsaslanaraq “Heydərbabaya salam” poemasının ikinci hissəsinin nəşri, əsərin xalq kütlələri tərəfindən yüksək səviyyədə qarşılınması barədə ədəbi ictimaiyyətə müfəssəl məlumat vermişdir [6].

Həmid Məmmədzadə “Heydərbabaya salam” poemasının ikinci hissəsi” adlı çox dəyərli məqaləsində M.Şəhriyarın ədəbi irsinə, xüsusilə “Heydərbabaya salam” poemasına yüksək qiymət verərək yazırdı: “Şəhriyar gec dil açsa da erkən dil açanlardan gözəl danışdı. O, Heydərbaba dağının timsalında bütün xalqına xitabən salam söyləyib, qəmini, kədərini, sevincini, arzu və amalını qayalardan axan bulaqlar kimi saf, təmiz və şəffaf bir dildə ifadə etmiş, el isə onun salamına əleykəssəlam demişdir” [16].

M.Şəhriyarın “Heydərbabaya salam” poemasının təkə Azərbaycanlılar tərəfindən deyil, farslar tərəfindən də yüksək səviyyədə qarşılınması haqqında Şimali Azərbaycanda nəşr edilən əsərlərdə bir çox faktlarla rastlaşırıq. Qeyd olunur ki, poemanın fars dilinə

tərcüməsinə bir çox şairlər cəhd göstərsələr də, onu farsdilli oxuculara çatdırmaq və sevdirmək Cənubi Azərbaycanın görkəmli şairi Kərim Məşrutəçi Sönməzə nəsb olmuşdur. K.M.Sönməzin tərcüməsində təkmilləşdirilməklə doqquz dəfə nəşr edilən bu əsərin farsdilli oxucular tərəfindən necə qarşılanması haqqında Söhrab Tahirin “Heydərbabaya salam” – “Səlam bər Heydərbaba” [19], Pərvanə Məmmədlinin “Cənubun söz sərrafı”, [18], Lətifə Mirzəyevanın “Kərim Məşrutəçi Sönməzin əsərləri ədəbi tənqidə” məqalələrində ətraflı şəkildə bəhs edilmişdir [10].

İlk dəfə 1954-cü ilin mart ayında (bəzi mənbələrdə bu tarix 1951, 1952 və 1953 göstərilir) Təbrizdə nəfis şəkildə nəşr edilən M.Şəhriyarın “Heydərbabaya salam” poemasının birinci hissəsi 1964-cü ildə Bakıda Rəhim Sultanovun tərtibi və “Şəhriyar” sərəlvhəli ön sözü ilə nəşr edilmişdir. “Yüksəliş” qəzetində “Heydərbabaya salam” başlıqlı yazıda bu kitabça haqqında məlumat verilmiş və poemadan 5 bənd dərc edilmişdir [2].

Həmid Məmmədzadə “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində dərc etdirdiyi “Heydərbabaya salam” poemasının ikinci hissəsi” adlı məqaləsində əsərin hər iki hissəsi haqqında məlumat verir və ikinci hissənin qəzetin yaxın nömrələrinin birində dərc ediləcəyini bildirir [16]. Təxminən 20 gün sonra Q.Beqdeli “Heydərbabaya salam” poemasının ikinci hissəsini “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində çap etdirir [14].

1966-cı ildə Bakıda M.Şəhriyarın Qulamhüseyn Beqdelinin tərtibi, redaktəsi və “Şəhriyar poeziyası” adlı ön sözü ilə “Seçilmiş əsərləri” nəşr edilir. Kitaba şairin “Heydərbabaya salam” poemasının hər iki hissəsi, fars dilindən Azərbaycan dilinə edilmiş tərcümələri daxil edilir [11].

M.Şəhriyarın “Seçilmiş əsərləri” haqqında Rəhim Sultanov, Mirzə İbrahimov, Məmməd Arif Dadaşzadə, Məsud Əlioğlu, İsmayıl Cəfərpur, Balas Azəroğlu və başqaları mətbuatda dəyərli yazılarla çıxış edir, bu nəşri yüksək qiymətləndirirlər. M.A.Dadaşzadə “Şəhriyara salam” sərəlvhəli məqaləsində bu kitab haqqında fikrlərini bildirməklə yanaşı, “Heydərbabaya salam” poemasının da ilk dəfə 1951-ci ildə nəşr edildiyini qeyd edir [5].

“Heydərbabaya salam” poemasına yazılmış bəzi nəzirə və təzminləri toplayaraq “Yad-e-əz Heydərbaba” (“Heydərbabanı xatırlayarkən”) adı ilə 1964-cü ildə Tehranda nəşr etdirən Cənubi Azərbaycan şairi Nüsrətulla-Fəthi Atəşbəylinin həmin məcmuəyə yazdığı “Heydərbaba ilə necə tanış oldum” sərəlvhəli müqəddiməsini Q.Beqdeli farscadan ixtisarla dilimizə tərcümə edərək “Ulduz” jurnalında dərc etdirməklə Şimali Azərbaycan oxucularına M.Şəhriyarın şəxsiyyəti, həyat və yaradıcılığı ilə yenidən tanış olmaq imkanı vermişdir [1, s.54-59]. “Azərbaycan gəncləri” qəzetinin 13 yanvar 1968-ci il tarixli sayında da həmin müqəddimədən bir parça dərc edilmişdir.

Xalq şairi X.R.Ulutürk 1967-ci ildə qələmə aldığı “Şəhriyar Təbrizi” məqaləsində yazırdı: “Şəhriyarın nə qədər büllur və kamil bir şəxsiyyət olduğunu yəqin etmək üçün şairin “Heydərbabaya salam” ünvanlı poemasının hər iki hissəsindən, habelə onun əks-səda olaraq

nəşr olunmuş şeirlərindən ibarət olan bu məcmuənin gözəl müqəddiməsini gözədən keçirmək kifayətdir” [21, s.157].

Nəticə kimi onu deyə bilərik ki, M.Şəhriyarın ana dilli yaradıcılığının zirvəsi sayılan “Heydərbabaya salam” poeması yazıldığı gündən ədəbi ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmiş, o taylı, bu taylı Azərbaycanda, bütövlükdə türk dünyasında dərin oxucu marağını qazandığına görə dəfələrlə nəşr edilmişdir. Məqalədə poemanın nəşr tarixləri müqayisəli təhlil əsasında araşdırılmış, əsas diqqət şairin Şimali Azərbaycanda və Türkiyədə nəşr olunan əsərlərinə yönəldilmişdir.

Elmi təhlilə əsaslanan məqalədə Şəhriyarın ədəbi irsini tədqiq edən, nəşrini həyata keçirən ədəbiyyatşünasların əsərlərinə istinad olunmuşdur. Məqalədə ustad sənətkarın əsərlərinin Azərbaycanda və digər türk dilli dövlətlərdə nəşri barədə xronoloji ardıcılıqla, ətraflı söz açılır. Güman edirik ki, elmi-tədqiqat işi filologiya fakültəsində təhsil alan tələbələr, magistrlər, poeziya həvəskarları və Şəhriyar şeirinin vurgunları üçün maraqlı olacaq.

Qeyd edək ki, poemanın nəşri bu günümüzdə də davam edir. Çünki “Heydərbabaya salam” illər, qərinələr keçdikcə nəinki tərəvətini itirmir, əksinə, səmimi deyim tərzii, xəlqililiyin obrazlı inikası və milli-mənəvi dəyərlərin təbliğinə görə daim sevilir, oxunur, bədii dəyərini saxlayır.

Ədəbiyyat

1. “Ulduz” jurnalı, 1967-ci il, N 12, s. 54-59.
2. “Yüksəliş” qəzeti, 30 oktyabr 1964-cü il.
3. Beqdeli, Q. Məhəmmədhüseyn, Şəhriyar. (1963). Bakı: Azərnəşr.
4. Beqdeli Qulamhüseyn. (1961) Vətənpərvər şair. “Azərbaycan” jurnalı, N 10.
5. Dadaşzadə Məmməd Arif. Şəhriyara salam. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 12 noyabr 1966-cı il.
6. Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 4 iyul 1964-cü il.
7. Gədikli, Y. (2007) Şəhriyar və bütün türkcə şeirləri. Bakı: “YOM” yayınları.
8. İbrahimov, Mirzə. (1963) Heydərbaba şairi. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 21 sentyabr.
9. Quliyev, E. Seyid Məhəmmədhüseyn, Ş. (1999) Bakı: “Mütərcim”.
10. Mirzəyeva, L. (2015) “Kərim Məşrutəçi Sönməzin əsərləri ədəbi tənqiddə” Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı: Tədqiqələr” (məqalələr toplusu) Tərtib edən: İ.Qəribli. Banı: “Elm və təhsil”.
11. Məhəmmədhüseyn, Ş. (1966) Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərnəşr.
12. Məhəmmədhüseyn, Ş. (1958) Azərbaycan. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 11 oktyabr.

13. Məhəmmədhüseyn, Ş. (1965) Heydərbabaya salam (ikinci hissə). “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 6 fevral.
14. Məhəmmədhüseyn, Ş. (1963) Heydərbabaya salam. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 14 dekabr.
15. Məhəmmədzadə, H. (1988) Şəhriyarın ana dilində şeirləri (M.Şəhriyarın “Külliyati-divani-türki” kitabına müqəddimə). Birinci çap. Tehran: İnteqarate-Negah – İnteqarate-Zərrin”, 1367.
16. Məmmədzadə, H. (1965) “Heydərbabaya salam” poemasının ikinci hissəsi. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 16 yanvar.
17. Nikəndiş, N. (1990) Şəhriyarın xəlvət dünyası. III cild. Tehran. “Pərivər” nəşriyyatı, 1379.
18. Məmmədli, P. (1998) “Cənubun söz sərrafı”, Xalq qəzeti”, 28 aprel.
19. Söhrab, T. (1993) “Heydərbabaya salam” – “Səlam bər Heydərbaba” Ədəbiyyat qəzeti”, 4 iyun.
20. Şükürova Fuad E. “M.Şəhriyar”, “Bibliografiya”. Bakı, 2017.
21. Ulutürk, X. R. (2003) Şəhriyar Təbrizi. (“Ədəbi tənqid” kitabında). Bakı: “Mütərcim”.

ABOUT THE HISTORY OF M. SHAHRIYAR'S POEM “GREETING TO HEYDARBABA”

Esmira Ismailova

Lankaran State University, Lankaran, Azerbaijan

As a result, it can be said that the poem “Greeting to Heydarbaba”, which is considered the pinnacle of M. Shahriyar's creativity in his native language, has attracted the attention of the literary community since its writing. The article investigated the publication dates of the poem on the basis of a comparative parsing, the main attention was paid to the poet's works published in Northern Azerbaijan and Turkey.

In the scientifically grounded poem, there are citations to the works of literary scholars who have studied and published the literary heritage of Shahriyar.

The article describes in detail the publication of the poet's works with chronological sequence in Azerbaijan and Turkic-speaking countries.

We believe that the research work will be of interest to students studying at the Faculty of Philology, masters, poetry lovers and Shahriyar's poetry lovers.

It is worth noting that the poem continues to be published today. Because “Greeting to Heydarbaba” does not lose its freshness over the years, on the contrary, it is always loved, read, thanks to the figurative depiction of nationalism and the propaganda of national and spiritual values, and it retains its artistic value.

Key words: M. Shahriyar, a poem "Greeting to Heydarbaba", a publication history, a literary heritage

ОБ ИСТОРИИ ПОЭМЫ М.ШАХРИЯРА “ПРИВЕТСТВИЕ ГЕЙДАРБАБЕ”

Эсмира Исмаилова

Лянкяранский государственный университет, Лянкярань, Азербайджан

В результате можно сказать, что поэма “Приветствие Гейдарбабе”, которая считается вершиной творчества М.Шахрияра на родном языке, с момента своего написания привлекло внимание литературной общественности, по глубокому интересу читателей много раз опубликовалась в той или иной стороне Азербайджана, в целом в тюркском мире. В статье было исследовано даты публикации поэмы на основе сравнительного разбора, главное внимание было уделено на произведения поэта, изданные в Северном Азербайджане и Турции.

В научно обоснованной поэме существуют цитирования на произведения литературоведов, изучавшие и опубликовавшие литературное наследие Шахрияра.

В статье подробно рассказывается о публикации произведений поэта с хронологической последовательностью в Азербайджане и тюркоязычных странах.

Полагаем, что исследовательская работа будет интересна студентам, обучающимся на филологическом факультете, магистрам, любителям поэзии и любителям поэзии Шахрияра.

Стоит отметить, что поэма продолжает публиковаться и сегодня. Потому что “Приветствие Гейдарбабе” с годами не теряет своей свежести, наоборот, его всегда любят, читают, благодаря образному изображению национализма и пропаганде национальных и духовных ценностей и она сохраняет свою художественную ценность.

Ключевые слова: М.Шахрияр, поэма «Приветствие Гейдарбабе», история публикации, литературное наследие

Daхil oldu: 1.05.2021;

Çара qəbul edildi: 15.06.2021;

Çap edildi: 17.08.2021